

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

129:3, 2009

Från vit slavhandel till trafficking

En studie om föreställningar kring människohandel och dess offer

Av Ann Hallner

År 2002 kom Lukas Moodyssons film *Lilja 4-ever*, som handlade om hur en ung kvinna från forna Sovjetunionen lurades till Sverige och såldes som sexslav. Filmen väckte en enorm debatt och användes av regeringen i dess anti-trafficking kampanj. Sedan dess har inte mindre än 27 publikationer angående människohandel och "trafficking"¹ utkommit via regeringskansliet och flera forskningsprojekt som hanterar människohandel och dess problematik har fått statligt stöd, bland annat från Krisberedskapsmyndigheten och Migrationsverket.² I dessa rapporter ges intrycket att trafficking är ett nytt fenomen som har uppstått de senaste decennierna på grund av den ekonomiska och sociala ojämlikhet som råder mellan världens rikaste och fattigaste länder. Men är verkligen trafficking, eller rättare sagt bilden av trafficking, ett nytt fenomen? Få är kanske medvetna om att det finns en historisk parallell till de diskussioner som förs om trafficking i dag. Vid sekelskiftet 1900 flödade en liknande debatt kring "den vita slavhandeln"; alltså sexhandeln med europeiska kvinnor och barn till Nord- och Sydamerika, Nordafrika och Asien. I Sverige fördes denna debatt främst av föreningen Vaksamhet, vilken var en "kamp- och skyddsorganisation" mot sexhandeln med svenska kvinnor.³

1. Jag kommer i fortsättningen att använda begreppet *trafficking* när jag talar om dagens människohandel, *den vita slavhandeln* när jag talar den historiska människohandeln och *människohandel* när båda åsyftas. Den människohandel som behandlas i artikeln är uteslutande den med sexuellt exploaterande som syfte och med människohandel avses: "sådan handel med människor med inslag av otillbörliga påtryckningar eller utnyttjanden som syftar till någon form av exploatering av dem." SOU 2002:69, *Människosmuggling och offer för människohandel* (Stockholm 2002) s. 141. För en utförligare definition se Joyce Outshoorn, "The political debates on prostitution and trafficking in women", *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 12:1 (2005) s. 150.

2. <www.regeringen.se/publikationer8>, 24/11 2008, sökord: "människosmuggling", "trafficking", "människohandel"; Susanne Dodillet, "Därför misslyckas trafficking-politiken", *Expressen* 23/7 2008, s. 4; Dominika Borg & Robert Nilsson, *Människosmuggling: om offer, förövare och allmän begreppsförvirring* (Uppsala 2005), <http://www.east.uu.se/docs_publicationer/AR94RN.pdf>, 24/11 2008, s. 1.

3. Årsredovisning 1903–1905, KFUK:s Vaksamhetsbyrå (Föreningen Vaksamhet), KFUK:s arkiv, Riksarkivet (RA), AI, s. 6.

Ann Hallner, f. 1978, är doktorand vid Historiska institutionen, Stockholms universitet. Hennes avhandlingsarbete behandlar en kristen kvinnoorganisation (KFUK) åren 1885–1935. Fokus ligger på hur religionen påverkade deras agerande i kvinnorörelsen och deras konstruktion av kvinnlighet.

Adress: Historiska institutionen, Stockholms universitet, 106 91 Stockholm

E-post: ann.hallner@historia.su.se

I denna artikel jämförs synen på människohandel i Sverige i dag med den i början av 1900-talet. Jag kommer också att diskutera de förklaringar till människohandel som har förts fram. Fokus kommer framför allt att ligga på de påtagliga likheter som finns mellan diskursen kring den vita slavhandeln och dagens diskurs angående trafficking. För att bryta ner och synliggöra dessa ämnar jag fokusera på två aspekter av föreställningar kring människohandel: de bakomliggande orsakerna och kvinnorna som offer.⁴

Den vita slavhandeln har inte undersökts i någon större utsträckning i Sverige. Utomlands finns det däremot ett flertal studier gjorda som behandlar temat ut olika perspektiv, främst med utgångspunkt i genus och etnicitet. Det som forskarna framför allt har tvistat om är ifall den vita slavhandeln var en faktisk företeelse eller inte. Några menar att den vita slavhandeln aldrig förekom i någon större omfattning utan var en masshysterisk reaktion från den vita medelklassen med rasistiska förtecken, där syftet var att hindra den kvinnliga emigrationen och att marginalisera vissa etniciteter.⁵ Andra menar att den vita slavhandeln verkligen existerade, och att den styrdes av välorganiserade kriminella nätverk.⁶

Den forskning som finns om trafficking ur ett samtida perspektiv är omfångsrik och spänner över flera discipliner. Den är nära sammankopplad med prostitutionsforskningen och behandlar främst omfattning, orsaker och lösningar på trafficking. Traffickingforskningen kan grovt delas in i två strömningar: en som strävar efter att få ett slut på prostitution, vilken fortsättningsvis kommer att benämnas som radikalfeministisk. Där uppfattas det ojämlika maktförhållandet mellan könen som orsaken till prostitution och, i förlängningen, till trafficking. Den andra strömningen strävar, i skiftande grad, efter en normalisering av prostitutionen. Denna inriktning är dock väl-

4. De källor som används för att beskriva den historiska synen på människohandel är framför allt Vaksamhets årsredovisningar, deras utgivna informationsmaterial och deras medverkan i pressen. För att synliggöra dagens bild av trafficking kommer statliga utredningar, regeringens informationsmaterial, polisens lägesrapporter och statligt finansierade forskningsrapporter att användas. Svensk och internationell forskning används som komplement och stöd.

5. Exempelvis Donna Guy, *Sex and danger in Buenos Aires: prostitution, family and nation in Argentina*, (Lincoln 1995); Brian Donovan, *White slave crusades: race, gender, and anti-vice activism, 1887–1917*, (Chicago 2005); Jerker Saming, "Fem tunnor ungerskt vin, eller tre säckar potatis av okänt ursprung: en undersökning av motståndet mot den vita slavhandelns spridning i Sverige fram till 1908", (opubl.) D-uppsats (1997), Historiska institutionen, Stockholms universitet; Christian Kjellman, "Vaksamhet och den vita slavhandeln: en berättelse om moralisk panik i sekelskiftets Sverige", (opubl.) C-uppsats (1999), Historiska institutionen, Stockholms universitet.

6. Edward J. Bristow, *Prostitution and prejudice: the jewish fight against white slavery 1870–1939* (Oxford 1982).

digt heterogen och kommer inte att problematiseras vidare i undersökningen. Vad som kan sägas generellt om denna riktning är att det framför allt är omständigheterna kring prostitutionen som ses som det största problemet, inte den sexuella transaktionen i sig.⁷

Forskningen kring trafficking är inte helt oproblematiserad. Främst internationellt, men även i Sverige, tillhör många av forskarna inom fältet organisationer som tydligt står för antingen en radikalfeministisk syn eller en "normaliseringsyn". De har hårt drivit sina egna agendor i forskningen, och det är svårt att skilja på den vetenskapliga och den politiska debatten. Vissa utomstående forskare har talat om ett regelrätt krig mellan dessa två fraktioner, där alternativa teorier om trafficking har osynliggjorts.⁸

Föreningen Vaksamhet i ett samhälle under förändring

År 1899 bjöds Europas ledare in till en kongress i London för att avhandla den vita slavhandeln. Sverige representerades av en delegation bestående av 15 personer, med riksdagsmannen Hugo Tamm i spetsen. Med på kongressen var även representanter från den svenska kvinnorörelsen, till exempel Gertrud Adelborg från Fredrika-Bremer-förbundet (FBF). Dessa två, Hugo Tamm och Gertrud Adelborg, utgjorde tillsammans med Anna Höjer och Clara Wahlström från FBF och Federationen, kärnan i den organisation som grundades i Sverige 1903 för att arbeta mot den vita slavhandeln – föreningen Vaksamhet.⁹ Föreningen grundades år 1903 som en av flera europeiska "Nationalkommittéer för bekämpandet av den vita slavhandeln" i Europa. Vaksamhet var ingen stor förening om man ser till antalet medlemmar, som mest cirka 800, men några av Sveriges mest inflytelserika familjer, till exempel kungafamiljen och familjerna Hierta och Bonnier, var engagerade. Dessutom var ett antal av kvinnorörelsens starka namn medlemmar, bland annat Lydia Wahlström och Eva Fryxell och därtill några av Sveriges första kvinnliga läkare och filosofie doktorer.

Vaksamhet skulle främst verka för en hårdare lagstiftning med skärpta straff och att det skulle bli lättare att fälla slavhandlare över nationsgränserna.

7. Outshoorn (2005) s. 145–146; Jenny Westerstrand, *Mellan mäns händer: kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking* (Uppsala 2008) s. 115, 118.

8. Klara Arnberg, "Sökandet efter den prostituerades röst: en diskursanalys av de två dominerande feministiska teorierna om trafficking" (opubl.) D-uppsats (2003) Institutionen för ekonomisk historia, Stockholms universitet, s. 20; Westerstrand (2008) s. 25, 172.

9. E. O-s, "Den s.k. hvita slafhandeln. Skildring af den internationella kongressen i London den 21–23 juni 1899", *Dagny* 1899:14, s. 288–289; Årsredovisning 1903–1905, KFUK:s arkiv, RA, s. 4.

Källorna avslöjar inte hur detta arbete realiserades, men Vaksamhet hade under hela sin verksamhetstid (1903–1946) minst en styrelsemedlem som också var medlem av riksdagen eller högsta domstolen, vilka kunde fungera som användbara kanaler. Bland annat fick Hugo Tamm en plats i Emigrationsutredningen som initierades 1907. Vaksamhet stod också bakom den mormonutredning som ingick i Emigrationsutredningen.¹⁰

Föreningens huvudsakliga praktiska arbete bestod i att kontrollera och rekommendera arbetsplatser och tjänster i utlandet för kvinnor. Denna service sköttes av Clara Wahlström på Vaksamhets upplysningsbyrå och var kostnadsfri och tillgänglig för alla kvinnor som efterfrågade den. Det väl utbyggda nätverket av föreningar, vilket hade skapats i kölvattnet av de internationella kongresserna om vit slavhandel decennierna runt sekelskiftet, möjliggjorde en sådan korrespondenskedja mellan nationer.

Clara Wahlström var Vaksamhets främsta företrädare och hon fanns med i föreningens styrelse fram till sin död 1941. Hon representerade föreningen på de internationella konferenserna och kongresserna, hon åkte runt på Sveriges landsbygd och höll föredrag och hon skrev Vaksamhets informationsmaterial samt skötte kontakten med den internationella föreningen, The National Vigilance Association (NVA).¹¹ Wahlström framträdde dessutom som Vaksamhets representant både i kvinnopressen och i dagspressen, där hon publicerades med jämna mellanrum. Wahlströms inflytande på föreningen tycks onekligen ha varit stort och hennes uttalanden och artiklar kommer här att ses som ett uttryck för Vaksamhets åsikter.¹²

Vaksamhet startade två pensionat för resande kvinnor, ett i Stockholm och ett i Göteborg. Dessa riktade sig framför allt till kvinnor som inte ville ta in på de härbärgen eller asylor som fanns i städerna, men som heller inte hade råd att ta in på hotell. I Stockholm fanns också en järnvägsmission under en kort period på 1910-talet, där en kvinnlig föreningsmedlem mötte inresta kvinnor på centralstationen och bistod med information och logi.¹³ Vaksam-

10. Årsredovisningar 1903–1946, KFUK:s arkiv, RA; Årsredovisning 1910, KFUK:s arkiv, RA, s. 6–7.

11. Årsredovisning 1906, KFUK:s arkiv, RA, s. 8; Årsredovisning 1907, KFUK:s arkiv, RA, s. 11; Årsredovisning 1909, KFUK:s arkiv, RA, s. 8–9.

12. Clara Wahlströms syster, Lydia Wahlström, har varit fokus för flera forskningsprojekt och hon har tilldelats en central roll i den liberala kvinnorörelsens historia. Ett projekt med mer fokus på Clara skulle vara intressant. Där skulle hennes påverkan på Vaksamhet, och även på FBF och Federationen kunna utredas vidare.

13. Årsredovisning 1908, KFUK:s arkiv, RA, s. 11, 28; Årsredovisning 1910, KFUK:s arkiv, RA, s. 14–15.

hets sätt att agera var inte unikt. Andra föreningar, till exempel Kristliga Föreningen af Unga Kvinnor (KFUK) hade tidigare arbetat på liknande sätt, där just det förebyggande arbetet betonades.¹⁴

Det är framför allt tre faktorer som påverkade Vaksamhets föreställning om den vita slavhandeln: emigrationen, prostitutionen, och sedlighetsfrågan.

När Vaksamhet grundades hade redan två stora emigrationsvågor svept över Sverige och åtskilliga unga män och kvinnor hade lämnat landet för att söka lyckan i Amerika och Europa. Vid sekelskiftet 1900 började en rädsla breda ut sig bland de övre klasserna. Vilka skulle konsekvenserna bli om Sverige utarmades på ung arbetskraft? I källmaterialet kopplar Vaksamhet, och även den internationella organisationen NVA, samman den vita slavhandeln med den kvinnliga emigrationen. Tidigare forskning har menat att Vaksamhets egentliga syfte var att motarbeta kvinnlig utflyttning, men studien finner inga argument från Vaksamhets sida som skulle styrka ett sådant antagande.¹⁵ Utifrån materialet kan man i stället hävda att Vaksamhet i sitt praktiska arbete verkade för, möjliggjorde och eftersträvade en tryggare emigration snarare än att motarbeta den. De utvandrande kvinnorna kunde resa med större kunskaper om destinationen i och med att information om avlägsna arbetsplatser och arbetsförhållanden gjordes tillgänglig av upplysningsbyrån. Efterfrågan på upplysningar från Vaksamhets upplysningsbyrå ökade stadigt fram till första världskriget, därefter avtog både resandet och upplysningarna. Efter världskriget ändrade resandet karaktär. Tidigare hade främst arbetarklassens kvinnor utvandrat, men nu började i stället borgerlighetens kvinnor att resa för att studera och lära sig språk.¹⁶

En annan viktig faktor som påverkade Vaksamhet var att de flesta av ledamöterna i föreningens styrelse även var aktiva i Federationen, vilken var en förening som arbetade mot den reglementerade prostitutionen.¹⁷ När Vaksamhet grundades hade Federationen förlorat stora delar av sin medlemskader på grund av sin offensiva strategi under 1880-talet, då föreningen frispråkigt fört fram prostitutionens och osedlighetens konsekvenser genom sin tidning *Sedlighets-vännen*. Tidningen riktade sig till hemmen och tog ingående upp

14. Mitt pågående avhandlingsarbete handlar om KFUK och deras medverkan i och arbete för den kvinnliga emancipationsprocessen. 1946 tog KFUK över Vaksamhets verksamhet på förfrågan från Vaksamhets styrelse.

15. Lars-Arne Norborg, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen: svensk samhällsutveckling 1809–1992* (Lund 1993) s. 27, 34; Kjellman (1999) s. 24–25.

16. Årsredovisning 1921, KFUK:s arkiv, RA, s. 5–6.

17. Det system där prostitutionen stod under statlig kontroll. För att få utöva prostitution var kvinnorna tvungna att vara registrerade hos polisen och regelbundet undergå läkarundersökningar.

ämnen som könssjukdomar, prostitution och andra sexrelaterade ämnen. Den anklagades för att vara pornografisk och Federationen anklagades, i sin tur, för att bidra till osedligheten i samhället snarare än att motverka den.¹⁸ 1903 leddes Federationen fortfarande av Hugo Tamm, men föreningsarbetet hade avstannat. Med Vaksamhet fick prostitutionsfrågan nytt liv och även en ny strategi. Federationens tidigare aktiva och offensiva angreppssätt syntes inte alls i Vaksamhets tillvägagångssätt. Utåt agerade Vaksamhet i stället försiktigt. Detaljerade historier om den vita slavhandeln efterfrågades av allmänheten, men föreningen framhöll gång på gång att metoder eller detaljer inte kunde avslöjas, med hänsyn till de kvinnor som fallit offer och till att arbetet med den vita slavhandeln krävde diskretion.¹⁹ Kanske agerade man försiktigt för att undvika pornografiska beskyllningar likt de man drabbats av under federationsåren, eller möjligen upplevdes klimatet i Sverige, med den aktuella sedlighetsfrågan och kvinnopetitionerna, inte vara det rätta för ett kraftfullare agerande.

Sedlighetsfrågan handlade om mer än bara prostitution. Den handlade om att samma sexmoral som gällde kvinnor, avhållsamhet före äktenskapet, också skulle gälla män. Även andra värden än de sexuella berördes av debatten. Idealen som framhölls som önskvärda härstammade från borgarklassen och dess uppfattning om kön, familj och samhälle. I början av 1900-talet dominerade en komplementär idé om kön där kvinnans roll som moder och maka betonades.²⁰

Vaksamhet var en förening som arbetade för ökad sedlighet i samhället. I materialet finns tydliga uttalanden av föreningen som kan ses som inlägg i sedlighetsfrågan. Bland annat uppmanade föreningen kvinnor att klä sig och bete sig på ett visst sätt. Det går också att se Vaksamhets agerande som mer allmänt inriktat mot att hindra osedlighet än att specifikt hindra slavhandeln. Upplysningsbyrån avrådde ibland kvinnor från att resa just på grund av att destinationen i fråga kunde bidra till ett osedligt leverne, inte för att det fanns risk för vit slavhandel.²¹

18. Yvonne Svanström, *Offentliga kvinnor: prostitution i Sverige 1812–1918* (Stockholm 2006) s. 197–198.

19. Svanström (2006) s. 251–252; Se t. ex. Årsredovisning 1909, KFUK:s arkiv, RA, s. 3; Årsredovisning 1910, KFUK:s arkiv, RA, s. 5; Årsredovisning 1911, KFUK:s arkiv, RA, s. 32.

20. Svanström (2006) s. 184, 235.

21. Clara Wahlström, *Rådgifvare för unga kvinnor* (Stockholm 1909) s. 5–6, 10; Årsredovisning 1911, KFUK:s arkiv, RA, s. 6.

Föreställningar kring människohandelns orsaker

Vill man på allvar bekämpa handeln med mänsklig vara, då måste man först och främst utrota de lastens nästen, som utgöra centralpunkten för det onda.²²

Det finns olika typer av bakomliggande orsaker till människohandeln som målas upp, både historiskt och i dag. Dels framställs orsaker till migration – vilka här kommer att undersökas och jämföras genom migrationsteori – där kategorierna efterfrågan/pull-faktorer och tillgång/pushfaktorer är centrala; alltså det som lockar respektive driver människor till migration.²³ Dels finns det orsaker som framställs som mer grundläggande för just människohandeln, nämligen prostitutionen och det som kallades bordellsystemet.²⁴

Vaksamhet uttryckte redan vid starten år 1903 att den reglementerade prostitutionen och bordellsystemet var orsaken till den vita slavhandeln. På de internationella kongresserna undveks dock diskussionen kring ämnet in i det längsta, eftersom det fanns starka invändningar från några nationer, bland annat Frankrike. Frankrikes representanter menade att bordellsystemet och reglementeringen var nödvändiga i ett modernt samhälle, ett uttalande som bland annat Italien ställde sig bakom.²⁵ Åsiktsklyftorna kan delvis spåras till religion, där nationalkommittéerna i de katolska länderna i allmänhet såg prostitutionen som ett nödvändigt ont, medan föreningarna i de protestantiska länderna, däribland Sverige, förespråkade sexuell avhållsamhet för både män och kvinnor.²⁶ Till slut kunde dock frågan inte längre undvikas och på kongressen i London år 1913 togs ett principbeslut som innebar att NVA utgick ifrån att bordellsystemet och den reglementerade prostitutionen utgjorde de främsta orsakerna till den vita slavhandeln och att dessa borde bekämpas.²⁷

Den koppling som Vaksamhet såg mellan prostitution och människohandel gäller i Sverige än i dag. Den svenska statens inställning är att trafficking inte går att bekämpa om prostitutionen är legitimerad. Sverige är också det

22. Clara Wahlström, "Kampen för en rättfärdig samhällsmoral: några minnen från kongressen i London", *Dagny* 1913:31, s. 239.

23. Outshoorn (2005) s. 143.

24. Med bordellsystemet menar jag legaliserade bordeller som var sanktionerade av staten. I Sverige var bordellverksamhet olaglig under Vaksamhets tid.

25. Anna Höjer, "Den hvita slafhandeln: the national vigilance association och kongressen i London den 21–23 juni 1899", *Dagny* 1899, s. 292.

26. Guy (1995) s. 13.

27. Årsredovisning 1913, KFUK:s arkiv, RA, s. 13.

land som drivit denna linje längst om man tittar på lagstiftningen, där det är sexköparen som kriminaliseras, inte den prostituerade. Både utredare och polis hävdar att sexköpslagen hittills har hindrat Sverige från att bli en stor importör av prostituerade. I stället fungerar Sverige i dag framför allt som ett transitland.²⁸ Flera länder, bland annat Norge och Italien som har haft stora problem med illegala invandrare inom prostitutionsnäringslivet, har visat intresse för Sveriges lagstiftning på området.²⁹ Det finns dock länder i Europa som går i motsatt riktning. Tyskland, Holland och Danmark har legaliserat prostitution och har även diskuterat sociala försäkringar för sexarbetare.

Vid sidan av prostitutionen och bordellsystemet framhöll Vaksamhet ytterligare orsaker som ansågs påverka människohandeln. Även dessa tycks intressant nog vara desamma då som nu, trots att människohandeln har ändrat riktning i och med att Sverige har gått från att vara ett tillgångsland till ett bli ett efterfrågeland.³⁰ Vaksamhet identifierade industrialismens samhällsomvälvande effekt, kvinnors dåliga löner och enformiga arbete, deras bristande moraliska uppfostran samt deras underordnade samhällsställning som pushfaktorer.³¹ Dessa överensstämmer med det som framhålls som pushfaktorer i forskningen och i de statliga utredningarna i dag: fattigdom, hög arbetslöshet, stora samhällsomställningar och ojämlikhet mellan könen.³²

De pullfaktorer som identifierades av Vaksamhet var förtjänstmöjligheterna med prostitution, både för kvinnorna och för hallickarna, männens omoral samt efterfrågan på "färska varor", vilket krävde ständig personalomsättning.³³ Pullfaktorer som lyfts fram i dag är: ekonomiska motiv och anställningsmöjligheter för kvinnorna, förtjänstmöjligheter för människohandlarna och efterfrågan på sex från västvärldens män.³⁴ Det är således slående hur lika de historiska och nutida orsaksfaktorerna är. Slående är även hur relativt lika arbetsmetoderna för att motverka slavhandeln och trafficking är. Det som Vaksamhet arbetade mot i början av 1900-talet och den svenska staten

28. *Människohandel för sexuella ändamål m.m. Lägesrapport 8, 1 jan – 31 dec 2005*, Rikskriminalpolisen (2006) s. 18.

29. Intervju med Kriminalinspektör Jonas Trolle, Traffickinggruppen, City Polisen, 24/10 2008.

30. Clara Wahlström, "Den hvita slafhandeln och Sverige. II", *Dagny* 1907:3, s. 38.

31. Wahlström (1907b) s. 38; Clara Wahlström, "Ett federationsmöte i Genève", *Dagny* 1908:41, s. 528; Wahlström (1913) s. 237–238.

32. SOU 2002:69, s. 142; Borg & Nilsson (2005) s. 36, 39.

33. Wahlström (1907b) s. 37, 39; Clara Wahlström, "Ett federationsmöte i Genève", *Dagny* 1908:40, s. 516; Clara Wahlström, "Kampen mot hvit slafhandel: från kongressen i Madrid I" *Dagny* 1910:47, s. 540; Wahlström (1913) s. 237–238.

34. SOU 2002:69, s. 143; Outshoorn (2005) s. 143.

arbetar mot i dag är framför allt pullfaktorerna. Genom lagstiftning, hårdare invandrapolitik/gränskontroller och attitydkampanjer skall människohandeln förebyggas och motverkas. Vikten av att även motverka pushfaktorerna framhålls, men tyngden ligger helt klart på efterfrågeproblematiken.

Vaksamhet hade insikt i problematiken med de låga lönerna, den bristfälliga utbildningen och kvinnans underordning, men i stället för att konkret arbeta mot dessa push-faktorer syftade deras verksamhet främst till att förändra saker som kunde kopplas till moral och lagstiftning. Vaksamhet ville till exempel informera allmänheten, upplysa kvinnorna i farozonen, verka för en gemensam och strängare lagstiftning samt samarbeta gränsöverskridande med andra organisationer. Det är åtgärder som stämmer väl överens med dem som uttalades av det Europeiska rådet i Tammerfors 1999, där det beslutades att både mottagar- och ursprungsländer skulle informeras om fenomenet, exempelvis om lagliga migrationsvägar. Beslut togs även om strängare lagstiftning, längre straff och att man skulle samarbeta internationellt och vid gränskontroller.³⁵ Återigen, arbetet för att motverka pullfaktorerna tycks vara den svenska lösningen på problemet människohandel, både i dag och historiskt sett. Arbetsmetoder för att motverka pushfaktorerna, såsom fattigdom, jämställdhet och jämlikhet är nästintill obefintliga. Förmodligen ses pullfaktorerna som de enda som går att göra något åt. Eller skall man snarare tolka det som att lagstiftning och hårdare tag anses vara effektivare verktyg än sociala insatser?

Synen på kvinnorna som offer

De kvinnor som identifieras som potentiella offer för människohandel kommer huvudsakligen från samhällets undre klass. Hur framställs dessa kvinnor? Vilka egenskaper tillskrivs de? Och vem är egentligen ansvarig när kvinnor faller offer för människohandel?

Anna Höjer menade 1899 att det potentiella offret för den vita slavhandeln var "den unga flickan, oerfaren, lättrogen och mån om att förbättra sin ställning".³⁶ Samma bild målade Clara Wahlström upp åtta år senare där lättrogenhet, tillsammans med reslusta, romantisk läggning och äventyrlighet framställs som specifika drag för de svenska kvinnorna. Det fanns ett par explicita kriterier som skulle uppfyllas för att en kvinna skulle befinna sig i

35. SOU 2002: 69, s. 153.

36. Höjer (1899) s. 182.

faroazonen: hon skulle vara från landsbygden, ung och framför allt obildad.³⁷ Runt sekelskiftet 1900 riktades således varningarna och upplysningarna huvudsakligen mot tjänarinnor som emigrerade i sökandet efter arbete. Vaksamhets medlemmar var företrädesvis kvinnor ur den bildade medel- och överklassen med god insikt i de fattiga kvinnornas försörjningsmöjligheter. Det går att utläsa en stor förståelse i föreningens material för att unga kvinnor ur arbetarklassen var tvungna att lämna sina hem när de uppnått arbetsför ålder.³⁸ Däremot ogillades att kvinnorna sökte sig utomlands under förespegling om att arbetet där var mindre krävande än i Sverige. I Vaksamhets årsredovisningar påpekas ofta att kvinnorna från landsbygden inte uppfyllde de krav på hushållskunskaper som de borgerliga kvinnorna i städerna krävde av sitt tjänstefolk. Föreningen hänvisade till dålig uppfostran och undermålig utbildning. Tjänstekvinnorna tvingades således att söka sig utomlands, där deras avsaknad av bildning och språkkunskaper ökade risken för att hamna i klorna på de vita slavhandlarna.³⁹

Vilket ansvar hade kvinnorna själva när de drogs in i slavhandeln? Svaret varierar beroende på vilket av Vaksamhets material som undersöks. Årsredogörelserna riktade sig både till medlemmar och potentiella medlemmar, vilka främst tillhörde de övre samhällsklasserna. Dessa var bildade och önskvärda välgörare för föreningens sak. De drabbade kvinnorna porträtterades här som naiva och lättrogna, men med god moral och utan egen skuld till sitt förfall. På liknande sätt hade Federationen beskrivit den prostituerade kvinnan på 1870-talet, ett ideal som Vaksamhet alltså gick tillbaka till. Föreningen tog därmed avstånd från den rådande bilden av den prostituerade kvinnan som liderlig och osedlig.⁴⁰

Vaksamhets informationsmaterial, som riktade sig till de unga arbetarkvinnorna, hade en helt annan ton. Där gavs råd om hur en resande kvinna borde bete sig, klä sig, tala och röra sig för att undvika att fångas upp av depraverande personer. I skrifterna framkommer det tydligt att kvinnan till viss del själv var ansvarig om hon föll offer för slavhandeln.⁴¹

Då kvinnorna var unga och ofta ansågs sakna en ordentlig uppfostran

37. Clara Wahlström, "Den hvita slafhandeln och Sverige. I." *Dagny* 1907:2, s. 37–38; Wahlström (1910) s. 541; Wahlström (1913) s. 237–238.

38. Wahlström (1909) s. 3.

39. Wahlström (1909) s. 3, 5–6; Årsredogörelse 1922, KFUK:s arkiv, RA, s. 67; Årsredogörelse 1906, KFUK:s arkiv, RA, s. 4; Wahlström (1907b) s. 39.

40. Svanström (2006) s. 83.

41. Wahlström (1909) s. 5–6, 10, 13–14.

bidrog Vaksamhet med den "förståndiga hjälp" kvinnorna så väl behövde. Föreningens pensionat blev ett substitut för ett riktigt hem och husmodern Ellen Wiberg tilldelades rollen som "moderlig vän". Hon vägledde, gav goda råd och hjälpte de besökande kvinnorna med mat, kläder och hemresa om så behövdes.⁴² Föräldrarna, men även kvinnornas husmödrar, alltså deras arbetsgivare, fick utstå kritik av Vaksamhet. Föreningen menade att det var föräldrarnas och husmödrarnas uppgift att vaka över de unga kvinnorna och se till att de inte blev förledda av misstänkta personer eller lockade av falska erbjudanden om tjänster eller giftermål.⁴³

I de svenska forskningsrapporterna och utredningarna om trafficking i dag finns en mer nyanserad bild av kvinnorna, men där, likväl som i media, lever fortfarande en stark föreställning kvar om att de drabbade nästan alltid har tvingats eller lurats in i prostitution av hallickar och människohandlare. Denna bild spås på ytterligare av filmer som *Lilja 4-ever* och *Human trafficking* (Christian Duguay, 2005) och av skönlitteratur som *Box 21* och *Flickan som lekte med elden*.⁴⁴ *Lilja 4-ever* användes, som tidigare nämnts, till och med i regeringens anti-trafficking kampanj.⁴⁵

Ett typiskt fall av människohandel är den unga kvinnan från en fattig familj på landsbygden som lockas till staden, eller till ett välbärgat grannland, under förespeglingar om välbetalt arbete. Ofta är det en bekant som står för de första kontakterna med kvinnan och hennes familj. Kvinnan som hamnar i ett främmande land är helt beroende av denna kontaktperson. Hon varken förstår språket eller känner till trakten och saknar ofta inresetillstånd. När hon väl lämnat hembyn kanske färdens inte går dit det var sagt, arbetsplatsen visar sig vara en bordell, och betalningen inte den som förespeglas. Tvärtom blir hon skyldig för resekostnaderna, fråntagen sina eventuella dokument och ofta sexuellt utnyttjad.⁴⁶

Citatet ovan är regeringens beskrivning av ett typiskt fall av människohandel, taget ur skriften *Fattigdom och människohandel – En strategi för bekämpning av människohandel genom Sveriges internationella utvecklingssamarbete*.

42. Årsredovisning 1927, KFUK:s arkiv, RA, s. 6, 8–9.

43. Årsredovisning 1917, KFUK:s arkiv, RA, s. 8.

44. Anders Roslund & Börje Hellström, *Box 21* (Stockholm 2006); Stieg Larsson, *Flickan som lekte med elden* (Stockholm 2007).

45. Dodillet (2008) s. 4.

46. *Fattigdom och människohandel – en strategi för bekämpning av människohandel genom Sveriges internationella utvecklingssamarbete*, Utrikesdepartementet (Stockholm 2003) s. 7.

Här framställs kvinnan och hennes familj som omedvetna om det arbete som egentligen förväntades utföras av henne.

Så här beskrev Anna Höjer ett vanligt tillvägagångssätt vid vit slavhandel i tidskriften *Dagny*:

Agenten bedrifver i allmänhet saken så, att han närmar sig unga, anständiga kvinnor af fördelaktigt yttre, visar sig vänlig och intresserad och säger sig kunna skaffa dem goda platser, lätta, angenäma, väl aflönade, som sällskapsdamer, sångerskor, affärsbiträden o. s. v., och lofvar att förskottera alla resekostnader, som de vid tillfälle få återbetala. [...] Om den unga flickan, oefaren, lättrogen och mån om att förbättra sin ställning går med på agentens förslag, finner hon sig snart vid någon järnvägs- eller ångbåtsstation, därifrån hon tillsammans med andra han lyckats locka afsändes till utlandet. Framkommen till destinationsorten föras offren till ett otuktshus, och man gör klart för dem hvad som fordras af dem. Då de förtviflade göra motstånd och ej vilja underkasta sig, framhålles att de äro skyldiga värden eller värdinnan en så och så stor summa penningar [...].⁴⁷

Som synes finns det väldigt små skillnader i regeringens och i Vaksamhets beskrivning av kvinnorna och vad de råkar ut för. Men det finns de som utmanar denna hegemoniska framställning av människohandeln. Polisen, och en del forskare, menar att den största delen kvinnor som förs till Sverige för att prostitueras är medvetna om det verkliga syftet. Det är formen för arbetet som de inte känner till på förhand. Livet under slavlika förhållanden och att ständigt vara tillgänglig för den mängd kunder hallicken fastställer var ingenting som ingick i den initiala överenskommelsen. Men att de skulle sälja sex för pengar var kvinnorna medvetna om.⁴⁸

En annan sak som många av de drabbade kvinnorna tycks ha gemensamt är att de kommer från splittrade och dysfunktionella familjer, där droger, alkohol, misshandel och ibland sexuellt utnyttjande förekommer.⁴⁹ Även historiskt användes svåra familjeförhållanden som en förklaringsfaktor. I en kongressrapport av Clara Wahlström berättas till exempel om föräldrar som sålde sina döttrar till hallickarna för en hemgift i Polen. I övrigt framhåller de svenska källorna mest föräldrar som brister i sin uppfostran av barnen och det allmänna sönderfallet av familjen som institution.⁵⁰

47. Höjer (1899) s. 182–183.

48. Trolle (2008); SOU 2002:69, s. 143.

49. Borg & Nilsson (2005) s. 40; Trolle (2008).

50. Clara Wahlström, "En internationell kongress rörande den hvita slafhandeln", *Dagny* 1908:23, s. 403.

Sammanfattningsvis finner man alltså flera likheter mellan föreningen Vaksamhets och dagens rådande föreställningar om vilka kvinnor som riskerar att drabbas av människohandel och hur detta går till. De kvinnor som befinner sig i riskzonen beskrivs som fattiga, unga, obildade och från landsbygden – där fattigdomen ofta slår hårdast. Det tycks också finnas ett behov av att framställa de drabbade kvinnorna, både då och nu, som "oskyldiga". För Vaksamhet var detta viktigt för att föreningen skulle attrahera välgörare. Det var angeläget att dra en skarp gräns mellan de oskyldiga offren och den liderliga och sexuellt osedliga kvinna som prostituerade sig av egen vilja. Samma distinktion görs i dag genom den lagstiftning som Sverige har beträffande människohandel. Regeringen menar att endast kvinnor som blivit *tvingade* till prostitution skall ses som offer för trafficking. Men detta motsäger samtidigt regeringens principuttalande: att kvinnor alltid tvingas in i prostitution av omständigheterna de lever under. Prostitution är, med andra ord, ingenting som den svenska kvinnan frivilligt väljer.⁵¹ Här gör alltså den svenska regeringen skillnad på huruvida den prostituerade kvinnan kommer från Sverige eller inte. Endast den migrerande kvinnan ses som ansvarig för valet att sälja sin kropp.

Avslutande diskussion

Efter en genomgång av historiska källor, främst rörande föreningen Vaksamhet och aktuellt statligt material, kan det konstateras att det finns flera likheter i hur Vaksamhet såg på den vita slavhandeln runt sekelskiftet 1900 och hur den svenska staten ser på trafficking i dag. Tydliga paralleller finns mellan de olika tidsperioderna beträffande föreställningar kring människohandels orsaker, lösningar och offer. Dagens uppfattning av fenomenet trafficking är med andra ord ingenting nytt. Emellertid hanteras problemet till stor del på samma sätt i dag som för hundra år sedan, om än av olika aktörer. Hur skall vi förstå denna kontinuitet över tid?

Nyckel för att förstå sambandet mellan historia och nutid är de likheter som finns mellan den radikalfeministiska syn som präglar traffickingdebatten i dag, och den inställning som präglade Vaksamhet kring sekelskiftet 1900. Först och främst går det inte att skilja på prostitutionsdebatten och debatten kring människohandeln, eftersom den senare uppfattas, och uppfattades,

51. Yvonne Svanström, "Handel med kvinnor: debatten i Sverige och Nederländerna om prostitution och trafficking" i Christina Florin & Christina Bergqvist (red.), *Framtiden i samtiden: könsrelationer i förändring i Sverige och omvärlden* (Stockholm 2004) s. 308–309.

som en direkt förlängning av den förra. Under Vaksamhets första år hade inte föreningens åsikter fullt statligt stöd, men redan 1918 togs den reglementerade prostitutionen bort. I dag har Sverige, hävdar jag, tagit ställning för en radikalfeministisk syn genom statens uttalanden om prostitution och genom sexköparlagen. Det är en väg som fler nationer nu slår in på. Samtidigt finns det andra länder i Europa som väljer en annan lösning och legaliserar prostitutionen. I det svenska statliga material som genomgåts finner man inga argument som talar för en liberalisering av synen på prostitution och människohandel. Tvärtom finns i stället en önskan från polis och utredare att utvidga begreppet människohandel och ta bort kravet på tvång för att lättare komma åt hallickar och människohandlare. Det efterfrågas en lika tydlig policy kring människohandel som kring prostitution: att migration i prostitutionssyfte alltid sker under strukturellt tvång. Att Sverige ännu inte har tagit detta slutgiltiga steg beror förmodligen på Förenta Nationernas ställningstagande i frågan. Förenta Nationerna problematiserar endast de prostituerade som har migrerat, medan de kvinnorna som har prostituerat sig i sitt hemland inte problematiseras alls. Förenta Nationerna gör alltså skillnad på prostitution och prostitution.⁵²

Det finns nu ett stort behov av en annan typ av forskning för att komma vidare; en forskning som diskuterar och belyser alternativa perspektiv och som bedrivs av forskare som inte själva tillhör organisationer som arbetar mot trafficking. Inte minst saknas ett historiskt perspektiv. Med ett sådant kan företeelser och diskurser jämföras över tid och en djupare förståelse för problematiken och vår uppfattning av densamma blottläggas. Jag har bara påbörjat ett sådant arbete, med ett snävt urval av källor och frågeställningar. Det behövs mer empiri och fler internationella komparationer, men också teorier som kan belysa problemet mer strukturellt. Varför tänker länder inom Europa så olika kring prostitution och trafficking? Skall man tillåta sig att bli lite mer spekulativ verkar det som att föreställningar rörande människohandel, både nu och för hundra år sedan, styrs av vår moraluppfattning och av vår syn på kvinnor och den kvinnliga sexualiteten. Det är tankeväckande att staten i dag framställer problemet, och kvinnorna som drabbas, på samma sätt som en förening vilken förespråkade sedlighet för hundra år sedan. Kan-ske finns det också ett behov av att framställa människohandel på ett visst sätt för att allmänheten skall reagera och positionera sig? Skulle reaktionen

52. Kamala Kempadoo, Jyoti Sanghera & Bandana Pattanaik (red.), *Trafficking and prostitution reconsidered: new perspectives on migration, sex work, and human rights* (London 2005) s. xiii.

ha blivit lika kraftfull om Lilja i *Lilja 4-ever* var 35 år gammal, prostituerad sedan lång tid i sitt hemland och syftet med hennes resa till Sverige var att hon ville tjäna mer pengar på sin prostitution?

From white slavery to trafficking. A study of conceptions of human slavery and its victims

This article compares the contemporary Swedish conception of human trafficking with the early twentieth-century conception of so-called white slavery. The study focuses on the causes, solutions and victims of trafficking and how the image of these three has been constructed over time. There are noticeable similarities between the discourses surrounding these aspects in the past and in the present. The debate concerning white slavery has been investigated by analysing material from the association Vaksamhet (i.e. *Vigilance*), which was active in the struggle against prostitution of Swedish women abroad in the early twentieth century. The contemporary debate has been studied through official material published by the Swedish government and the police. Today's attitudes regarding trafficking are not new. Still, the issue is basically addressed in the same way today, as it was in the beginning of the 20th century. The reason for this continuity over time has to do with the prevailing Swedish conception of prostitution, as well as the morals concerning women and sexuality.

Keywords: White slavery, trafficking, Vaksamhet, kvinnorörelsen, prostitution